

НАТАЛІЯ КРАВЧУН

(Полтава)

ОСНОВНІ ЕТАПИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ Я. Ф. ЧЕПІГИ

Визначено та проаналізовано основні періоди діяльності педагога, організатора навчального процесу Я. Ф. Чепіги. Досліджено його внесок у розвиток педагогічної думки України в першій третині ХХ століття.

Ключові слова: Я. Ф. Чепіга, педагог, етапи діяльності, національність, організація навчального процесу, система освіти, виховання.

Соціально-економічні перетворення, що відбуваються на сучасному етапі розвитку суспільства, відродження і розбудова української держави зумовлюють необхідність вирішення різнобічних завдань системою вітчизняної освіти. Сучасний етап розвитку суспільства в цілому характеризується потужним реформуванням вітчизняної системи освіти, переосмисленням основних форм і методів навчально-виховного процесу. Досить актуальним є звернення до педагогічних поглядів і організаційно-методичної діяльності видатного діяча освіти першої третини ХХ ст. Я. Ф. Чепіги.

У ході наукової розвідки встановлено, що окремі етапи педагогічної та організаційно-методичної діяльності Я. Ф. Чепіги знайшли своє відображення в публікаціях учених незалежної України. До них належать праці Л. Березівської, Ж. Ільченко, А. Невгодовського, Л. Ніколенко, О. Щербакової. Дослідження етапів діяльності Я. Ф. Чепіги у першій третині ХХ ст. ґрунтовно не здійснене, потребує змістовного вивчення, аналізу, узагальнення й використання.

Метою публікації є розкриття основних етапів становлення та розвитку педагогічної й організаційно-методичної діяльності Я. Ф. Чепіги.

Науковим пошуком встановлено, що життєвий і педагогічний шлях Я. Ф. Чепіги відзначався високим педагогічним досвідом, освіченістю, великим бажанням реорганізувати систему освіти, внести до її структури український національний елемент. Дослідження широкого педагогічного досвіду організатора навчального процесу дає можливість виокремити основні етапи становлення й розвитку діяльності Я. Ф. Чепіги. Розмежування проміжками часу зумовлено конкретними історичними умовами життя суспільства та обставин, що впливали на самореалізацію педагога та його творчий потенціал. Систематизація та узагальнення педагогічної, публіцистичної спадщини, біографічних, архівних матеріалів дозволили виокремити чотири етапи організаційно-методичної діяльності Я. Ф. Чепіги.

I етап – *пошуково-педагогічний* (1890-1907). Відзначався початком формування професійного рівня Якова Феофановича як педагога. У цей період простежується зародження пошуку шляхів реалізації ідеї національного відродження, здобуття спеціальної освіти, розпочинається безпосередня педагогічна діяльність.

Після закінчення двокласного народного училища, яке належало до відомства Міністерства народної освіти, Яків Чепіга у вересні 1892 р. вступив до Новобузької учительської семінарії. Період навчання в семінарії тривав три роки. У цьому навчальному закладі були створені належні умови для опанування важливих теоретичних знань і практичних навичок. Я. Чепіга був здібним студентом, за сумлінність у навчанні і відмінну поведінку отримував повну стипендію.

Одним із аспектів організації навчання в семінарії, який значно вплинув на формування світогляду Я. Ф. Чепіги, була яскраво виражена русифікаторська політика. Головними завданнями викладачів семінарії були: переконати вихованців у їхній російській національній приналежності, а також сприймати українську мову лише як

провінціальну. Всю подальшу свою педагогічну роботу Я. Ф. Чепіга присвячував саме розбудові української національної школи, боротьбі за право існування української мови в закладах освіти.

Таким чином, Новобузький період життя і навчання Якова Феофановича відіграв важливу роль у формуванні його світогляду. Різнобічні знання, перший практичний досвід проведення уроків у початковій школі при семінарії набули подальшого розвитку в майбутній педагогічній діяльності Я. Ф. Чепіги [3, с. 89]. 15 червня 1895 р. Яків Чепіга отримав свідоцтво про закінчення семінарії. У характеристиці випускника зазначено: „здібності хороші, характер самолюбивий, запальний, дещо різкий у спілкуванні, в заняттях. Може бути призначений самостійним учителем, виявляє старанність і самостійність, хоча не завжди однаково” [1, с. 41].

Після закінчення семінарії у 1895 р. двадцятирічний випускник був призначений учителем Зелецького земського училища Херсонської губернії. В анкетних даних Якова Чепіги міститься інформація про те, що в 1895-1919 рр. він працював учителем у школах Донбасу, завідував курсами підвищення кваліфікації вчителів у Луганську, був завідувачем народного університету у Вознесенському Рудникові [5].

Отже, на першому етапі організаційно-методичної діяльності Я. Ф. Чепіги йде активний пошук шляхів самореалізації особистості, закладаються основи формування першого педагогічного досвіду. У цей період формуються основи педагогічної практики під час його вчителювання у школах Донбасу, створюється підґрунтя для подальшої педагогічно-публіцистичної та організаційної діяльності. Зміст діяльності впродовж 1890-1907 рр. дозволяє визначити цей етап як *пошуково-педагогічний*.

ІІ етап – *організаційно-публіцистичний* (1907-1917 рр.). Цей етап відзначався утвердженням Я. Ф. Чепіги на педагогічній ниві, упровадженням у практику нових поглядів на систему освіти і виховання підростаючого покоління, здійсненням активної журналістської діяльності.

Слід зазначити, що 1907 р. характеризується початком активної журналістської діяльності Я. Ф. Чепіги. Так, у 1907 р. в „*Оренбургском педагогическом вестнике*” виходить перша публікація вченого на педагогічну тематику. З часом педагог розширює свою участь у педагогічних виданнях, до яких слід віднести в першу чергу українські часописи „Світло” (Київ), „Вільна українська школа” (Київ), „Педагогічний журнал” (Житомир), „Українська хата” (Київ), „Учитель” (Львів), „Народний учитель” (Київ). Теми публікацій вченого – це актуальні питання шкільництва в Україні, а саме: відродження української мови та культури, запровадження її в навчально-виховний процес, організація системи освіти та власна методична концепція.

Велику роль у просвітницькій діяльності відіграв педагогічний журнал „Світло”, який був першим і єдиним в Україні україномовним виданням, що виходив з вересня 1910 по травень 1914 р. Серед численних дописувачів журналу особливо активно своєю працею відзначався Яків Чепіга. Він у досить виразній і чіткій формі робив спроби проаналізувати найсуттєвіші організаційно-методичні проблеми розбудови української національної школи. Найвиразніше проблеми організації шкільного навчання аналізуються у працях Якова Феофановича „Національність і національна школа” (1910), „Грунтовні принципи нормальної школи” (1911), „Увага і розумовий розвиток дитини” (1911), „Народний учитель і національне питання” (1912), „Передмова до проекту української школи” (1913), „Проект української школи” (1913), „Самовиховання вчителя” (1913). Так, у 1913 р. педагог підготував „Проект української школи”, у якому виклав свою власну концепцію щодо організації навчально-виховного процесу. Я. Чепіга запропонував власну двоступеневу програму освіти з шестирічним терміном навчання. Свої організаційно-методичні погляди автор розробив у відповідності до завдань, мети, принципів навчання і виховання. Проект педагога складався з двох частин, які він розподілив у відповідності до фізичного та інтелектуального розвитку дитини [4].

Отже, можна стверджувати, що з цим періодом пов'язаний початок активної публіцистичної діяльності Я. Ф. Чепіги, про що свідчать чисельні публікації автора на шпальтах українських часописів. Проведене дослідження дозволяє дійти висновку, що другий етап організаційно-методичної роботи Я. Чепіги відзначався діяльною теоретичною організаційною роботою, накопиченням педагогічного досвіду та донесенням його до широких мас населення через педагогічні журнали. Аналіз змісту педагогічної, дослідницької та теоретичної роботи впродовж 1907-1917 рр. дає підстави визначити цей період як *організаційно-публіцистичний*.

III етап – *організаційно-методичний* (1917-1925 рр.). Це найважливіший період життя й діяльності педагога, впродовж якого він досяг наукового розквіту як організатор навчального процесу, займався ефективною педагогічною роботою, громадсько-просвітницькою працею, продовжував публіцистичну діяльність. У цей час педагог успішно поєднував свою педагогічну діяльність із активною організаційною роботою, яка сприяла заснуванню навчальних закладів і поширенню педагогічної думки серед населення.

У післяреволюційні роки Яків Феофанович переїжджає до Києва і активно включається в організаційно-педагогічну діяльність, пов'язану з розбудовою національної системи освіти. В 1917 р. він починає виконувати обов'язки завідувача народної освіти реформованого Київського повітового земства, в 1918 р. був призначений експертом початкових шкіл м. Києва. У ці ж роки Яків Феофанович бере активну участь у роботі Наркомосу УРСР, у розробленні положень про трудову школу та програм до неї.

Я. Ф. Чепіга був прихильником організації трудової школи, тобто школи, в основі діяльності якої лежать ідеї здобуття освіти засобами праці. Педагог публікує свої теоретичні праці „Азбука трудового виховання” (1922), „Практична трудова педагогіка” (1924). У них ґрунтовно розкривається власна концепція організації навчання і виховання у поєднанні з трудовим елементом. За твердженням педагога, єдиною школою, що може забезпечити вільний і гармонійний розвиток дитини, є трудова школа в широкому розумінні. Він уважав, що вся організація, зміст, форми і методи роботи школи повинні відповідати принципам культуровідповідності, в ній мають переважати дослідницькі методи. Таким чином, в основу організації навчально-виховного процесу Я. Чепіга поклав так званий *трудоий метод*, що означав активну форму навчання, поєднану із самостійною роботою дитини (моделювання, конструювання, ліплення, ручна праця).

У 1917-1920 рр. Яків Феофанович розпочинає плідну діяльність із створення підручників для української національної школи. Серед переліку підручників, рекомендованих до вивчення в українських школах, Генеральний Секретаріат освіти в лютому 1917 р. опублікував „Задачник для початкових народних шкіл. Рік перший і другий”, який вийшов у часописі „Українська школа”. Слід зауважити, що цей підручник був одним із перших, написаних українською мовою і містив матеріал, насичений українською термінологією. У 1918 р. в цьому ж видавництві вийшов методичний посібник Я. Чепіги для вчителів „Письмо в школі” (1918), у якому педагог розкривав методику навчання письма в початкових навчальних закладах. У 1919 р. Комісаріат народної освіти ухвалив друк шкільного підручника Я. Чепіги „Трудоий принцип, його методи (нарис проекту трудової школи)”, що мав публікуватися українською і російською мовами [7].

У 1920-1921 рр. Я. Ф. Чепіга виконував роботу завідувача дошкільним відділом секції дитячих будинків Київської губерніяльної народної освіти, працював заступником губсоцвиху Київщини. У 1920 р. педагог брав активну участь в організації Київського інституту народної освіти (КІНО), в цьому ж закладі працював на посаді декана дошкільного факультету.

Саме в 20-х рр. XX ст. Яковом Чепігою проводиться організаційна робота із заснування в Києві Педологічного інституту, де він був науковим співробітником відділу „Фізична праця й трудові процеси”. У 1922 р. Інститут реформували в Науково-дослід-

ну кафедру педології, до складу якої входили С. Ананьїн, К. Лебединцев, Я. Чепіга та інші вчені.

Таким чином, у 1917-1925 рр. діяльність Я. Чепіги була багатоплановою і результативною. Педагог відзначився як відмінний організатор діяльності навчальних закладів, організатор Вищого Інституту Народної Освіти, Педологічного інституту в м. Києві, науковий працівник Держнаукметодкому.

Отже, третій етап діяльності Я. Чепіги визначаємо як найважливіший у його педагогічній роботі, відзначений великими успіхами в науковій творчості. Аналіз змісту діяльності науковця впродовж 1917-1925 рр. у галузі освіти, громадської та управлінської активності дозволяє виокремити даний етап як *організаційно-методичний*.

IV етап – *педагогічно-узагальнювальний* (1925-1938 рр.) – відзначався узагальненням форм і методів навчальної роботи, власного наукового досвіду, продовженням розпочатої організаційної діяльності та науковою працею. У процесі дослідження встановлено, що з 1925 р. в житті та діяльності Я. Чепіги розпочинається новий період, пов'язаний із переїздом педагога до Харкова і продовження ним педагогічної діяльності. О. В. Сухомлинська зазначає, що у жовтні 1925 р. його призначили керівником секції методики й дидактики Харківської науково-дослідної кафедри педагогіки. Дещо пізніше, у жовтні 1926 р. на базі кафедри організаційно оформився Український науково-дослідний інститут педагогіки (УНДІП), в якому Яків Чепіга працював до 1934 р. [3, с. 96]. Крім того, Яків Феофанович продовжував розпочату роботу на посаді члена Держнаукметодкому в справах соціального виховання [6].

Працюючи в УНДІПі, Яків Чепіга продовжував активну організаційно-методичну діяльність зі створення підручників та методичних посібників. У 1928 р. учений у співпраці з Л. Єгоровою та В. Павловським підготували „Рухому хрестоматію української сучасної літератури”. Хрестоматія пропонувала запитання і завдання, покликані допомагати вчителям скерувати дитячу думку. Педагог створив і низку методичних посібників для вчителів початкових класів, які склалися з методичних порад і розробок різноманітних дидактичних проблем: „Методика усної лічби та вправи у перших групах семирічки” (1930), „Методика навчання в трудовій школі першого концентру” (1930), „Читання й робота над книжкою в першому концентрі політехнічної школи” (1932), „Методика роботи з підручником математики” (1933), „Методичні поради до роботи з читанкою першого класу” (1934). Разом із тим, Яків Феофанович створював підручники та методичні посібники для навчання дорослих: „Червоний прапор. Буквар для шкіл лікнепу” (1929), „Використання наочного приладдя при операціях з числами (перший концентр)” (1932), „Буквар для шкіл грамоти” (1933), „Методичні поради до букваря для шкіл грамоти” (1934) та ін.

На початку 30-х рр. XX ст. Я. Чепіга працював у кількох педагогічних товариствах, був професором УНДІПу, друкував книги і посібники. У 1935-1936 рр. педагог працював у Білорусії, де очолював кафедру педагогіки Могилівського педінституту. У лютому 1936 р. в зв'язку з поганим самопочуттям він повернувся до Харкова, а вже в серпні 1936 р. переїхав до Москви, де працював завідувачем педагогічної частини середньої школи № 317. Улітку 1937 р. педагог повернувся до Харкова, але за станом здоров'я вже не працював.

7 жовтня 1937 р. Якова Чепігу, якого вважали учасником антирадянської української націоналістично-терористичної організації, було заарештовано постановою Управління держбезпеки Харківського обласного управління НКВС. Не витримавши ув'язнення у виправних трудових таборах, педагог помер 22 серпня 1938 р. [2, с. 130].

Таким чином, проведене дослідження літературних та архівних матеріалів дозволило зробити висновок, що багаторічний досвід організаційно-методичної та педагогічної роботи на посаді члена Держнаукметодкому та Українського науково-дослідного інституту педагогіки впродовж 1925-1938 рр. стали важливими чинниками формування методичної діяльності Я. Чепіги. Різнобічний характер праці педагога впродовж 1925-1938 рр. дозволяє нам виокремити цей етап як *педагогічно-узагальнювальний*.

Отже, аналіз літературних, архівних, біографічних джерел, публіцистичної спадщини Я. Ф. Чепіги дає можливість характеризувати організаційно-методичну діяльність педагога за такою науковою періодизацією: I етап – *пошуково-педагогічний* (1890-1907); II етап – *організаційно-публіцистичний* (1907-1917); III етап – *організаційно-методичний* (1917-1925); IV етап – *педагогічно-узагальнювальний* (1925-1938).

Таким чином, ми підходимо до висновку, що педагогічна, публіцистична, видавнича та методична діяльність Я. Чепіги на різних ланках освітнього простору України показує, що вчений зробив вагомий внесок у розвиток педагогічної думки першої третини ХХ ст. Я. Чепіга виступив як представник нових поглядів на організацію навчально-виховного процесу, зумовленого національною педагогічною парадигмою. Він один із перших виступив за розбудову української школи, впровадження української мови навчання, загальнообов'язковості та доступності освіти, всебічний розвиток особистості з опорою на національний ґрунт, з вірою у краще майбутнє.

Проведене дослідження не охоплює всіх аспектів організаційно-методичної діяльності Я. Ф. Чепіги й потребує подальшого комплексного аналізу його педагогічної спадщини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Березівська Л. Формування педагогічного світогляду Якова Чепіги / Лариса Березівська // Шлях освіти. – 2000. – № 4. – С. 38-41.
2. Марочко В. Репресовані педагоги України: жертви політичного терору (1924-1941) / В. Марочко, Х. Гьотц. – Київ : Науковий світ, 2003. – 302 с.
3. Сухомлинська О. В. Чепіга (Зеленкевич) Яків Феофанович (1875-1938) / О. В. Сухомлинська // Українська педагогіка в персоналіях: навчальний посібник у 2 кн. [О. В. Сухомлинська та ін. / за ред. О. В. Сухомлинської]. – К. : Либідь, 2005. – Кн. 1: Х-ХІХ ст. – С. 89-99.
4. Чепіга Я. Проект української школи / Я. Чепіга // Світло. – 1913. – № 2. – С. 31-41; № 3. – С. 14-30; № 4. – С. 12-29.
5. Анкетний листок Чепіги Я. Ф. – ЦДАВО України, ф. 166, оп. 12, спр. 8384, арк. 1-2.
6. Випис з протоколу засідання комісії Народного Комісаріату освіти УРСР. – ЦДАВО України, ф. 166, оп. 12, спр. 8384, арк. 3.
7. Постанова комісії по перегляду і редагуванню шкільних підручників. – ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, спр. 399, арк. 56.

НАТАЛІЯ КРАВЧУН

ОСНОВНЫЕ ЭТАПЫ ОРГАНИЗАЦИОННО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ Я. Ф. ЧЕПИГИ

Определенно и проанализировано основные периоды деятельности педагога, организатора учебного процесса Я. Ф. Чепи́ги. Исследовано вклад педагога в развитие педагогической мысли Украины в первой трети ХХ века.

Ключевые слова: Я. Ф. Чепи́га, педагог, этапы деятельности, национальность, организация учебного процесса, система образования, воспитание.

NATALIA KRAVCHUN

MAIN STAGES OF ORGANIZATIONAL AND METHODOLOGICAL ACTIVITY OF YA. F. CHEPIGA

Main periods of activity of a pedagogue, organizer of educational process Ya. F. Chepiga are specified and analysed. The pedagogue's contribution to development of the pedagogical thought of Ukraine of the first third of the 20th century is investigated.

Keywords: Ya. F. Chepiga, pedagogue, stages of activity, nationality, organization of educational process, system of education, upbringing.

Одержано 16.03.2012, рекомендовано до друку 25.04.2012.